

Началото на българския планински туризъм

Цветана Тодорова

До Освобождението и първите години след него в България се запазва популярната ориенталска форма на теферича – разходка на открито със задължителната консумация на храна, отговаряща на европейския вариант на пикника. „Софиянци, па и техните гости – чужденци, винаги са обичали края на разходката да завърши с едно здраво хапване и пиене или, както казват кореняците, „къркане“ – споделя Г. Каназирски-Верин в спомените си. – Най-обичайните разходки на софиянци бяха: вишневата градина Курубаглар (Лозенец), Бали Ефенди (Княжево), гдето се ходеше било с Шишковия омнибус, било с файтон (пет лева отиване и връщане), било до Юкьра Баня (Горна баня). Тези далечни за времето разходки завършваха с изяждането на агне, прасе или поне на някой гювеч.“

През 1889 г. млади български интелегенти решават да разчупят ориенталския модел и да извършат първото, много рисковано и драматично за времето си, петдневно пътешествие начело с писателя Алеко Константинов до първенеца на Витоша – Черни връх. Приятелят на Алеко – Никола Тантилов, разказва увлекателно как пеша

Историята на българския туризъм и планинарство е свързана с покоряването на Черни връх, който с основание се смята за негова люлка. Черни връх е най-високата точка на Витоша. Нагморската му височина е 2290 м, с което планината се нарежда на четвърто място по височина в България след Рила, Пирин и Стара планина.

от Борисовата градина през Кокаляне, Плана планина и Железница, с оплезени езици и руска военна карта триверстовка групата ентузиастично се изкачват и разпознават за пръв път Черни връх на Витоша. Денят е 14 юли. Силна треска и криза изживява Алеко при завръщането им във Вла-

дая, но по-важното е, че „остават живи и неизядени от мечките“.

Първото планинарско изкачване на Черни връх е извършено през 1836 г. от френския геолог и пътешественик Ами Буе

„Без особени приключения към един часа бяхме на точка, от която, като огледахме околността, според сведенията, които имахме, заключихме, че сме на Черни връх. Тук, капнали от умора и от силна горещина, мъчно можехме да разсъждаваме, но впечатлението и възхищението, особено на Алеко, бяха такива, каквито мъчно могат да се предадат. Те само се чувстват, и то в момента, в който се изпитват. Като поотпочинахме, хапнахме, пийнахме водица, тъй като подкрепително спиртно питие не сметохме нужно да носим, и като ни пообрули вятърът, тръгнахме из незнайната Витоша по направление към запад. Скитанията ни, изгубванията ни за всяка посока, откриването на нови и нови омайни кътове и възхитителни гледки се редяха едно след друго. Алеко замечта следующия празник да събере приятели, но непременно със семейства и с музика и да дойдат пак тук; толкова се беше захласнал, та мислеше, че панорамите, които ни се откриваха, са пред самата София. Но след тези възхищения за нас оставаше тъжното впечатление, че сме се изгубили из Витоша – картата вече не ни помагаше, па и за вечеря нямахме нищо; имахме тук-там малки премеждия, но никакъв звяр не видяхме. Помирихме се с мисълта, че нощта ще прекараме в пълна неизвестност, в страх и от среща с мечки. Но не преставахме да блуждаем напред. Най-сетне към 10 часа далеч пред нас заблещукаха светлини. Радостта ни нямаше край. След половин час бяхме във Владая. Значи за един ден, 14 юли, пребродихме цяла Витоша, която за нас беше омайна гледка, но се оказа, че е и не по-малко опасна девственица.

... Чисто, невинно, почти детско възхитително бе това пътуване. То постави началото на големите излети от София за Черни връх, а заедно с това се тури основата на организираната туристика. Подир една година ние бяхме пак на същото място и с по-голяма компания; Алеко беше все тъй възхитителен, все жизнерадостен, но екстазът при първото изкачване липсваше; той само разправяше за него и като че ли не беше на същия Черни връх. След това

той стана създател на екскурзии към Черни връх и искаше да води все нови и нови компании, за да поживее наново с чувствата на тези, които първ път отиват там.“

През 1895 г. опитът да бъде покорен Черни връх е повторен, този път в тесен приятелски кръг. Един ден Алеко казва: „Приятели, защо само немските учители и техният пастор ще ходят на коне до Витоша, а ние ще седим като диванета и ще гледаме отдалеко, без да ходим в планината, без дори да умеем да се радваме на красотите ѝ“ – споделя в спомените си Д. Илков. Компанията от преподаватели в Първа мъжка гимназия: Димитър Илков (география), Никола Висковски (литература), г-р Никола Червениванов (химия, по-късно кмет на Русе), Разлогов (български език), Бъчеваров (физик, по-късно професор), решава да направи излет до Черни връх. Те отиват да поканят и г-р Кр. Кръстев, който преподава в гимназията философия. В дома на редактора на сп. „Мисъл“ заварват Георги х. Бонев, който също изявява желание да участва в излета, както и г-жа Радка Кръстева.

Алеко предлага да тръгнат от Владая. В събота, през август 1894 г., те се събират в къщата на един кръчмар от Владая. До там всички пристигат с файтони.

Участниците в излета са: Алеко Константинов, Никола Висковски, Георги х. Бонев, г-р Кръстьо Кръстев, съпругата му Радка Кръстева, Димитър Илков, г-р Никола Червениванов, Христо Олчев (книжар), г-р Б. Боев (по-късно професор). В планината си правят снимка за спомен от първия туристически излет до Черни връх.

Въодушевен от тези първи опити, на 22 август 1895 г. Алеко Константинов отправя емоционална покана към всички любители на българската природа, навършили 20-годишна възраст, да се съберат на 27 август, неделя, на Черни връх в 12 часа, където да се състои учредителната сбирка на първия български туристически клуб.

„Не помня Вазов ли или друг някой е написал: Господа, изучете България, за да я обикнете. Е, вярвайте бога, няма по-света истина от изразената в тези думи. Изучете

Алеко Константинов

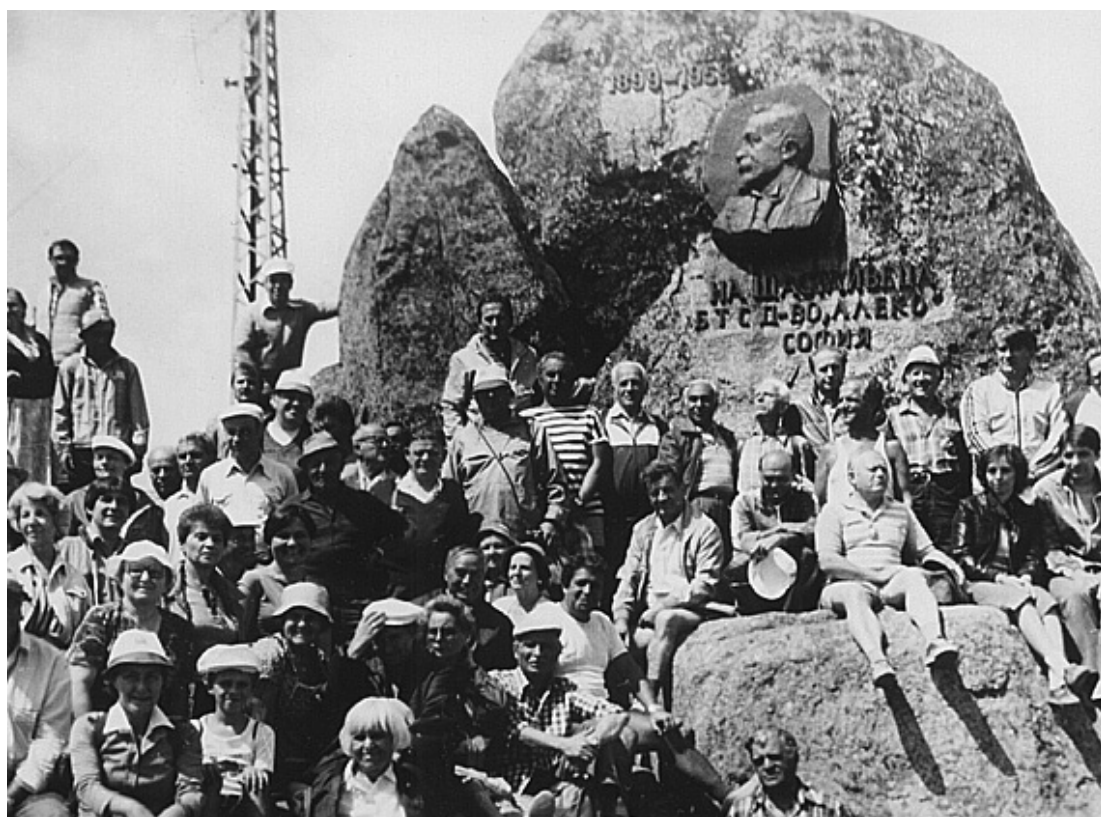
Шишковият омнибус, рисунка Ал. Божинов

Преподаватели от Софийския университет на излет край Своге, 1914 г.

Пикник на Витоша, 1931 г.

На Черни връх пред барелефа на Алеко, 1985 г.

Скиори на Люлин, 30-те години на XX в.

Витоша, Златните мостове, 30-те години на XX в.

България! Но богатствата и хубостите на България не се изучават по географическите карти, нито с разходки на фаетон по гладките шосета, нито от прозорците на железничните вагони. Тия пътища са опитомени, те са вече изучени и по тях се движи вече от запад към изток цивилизацията с всичките ѝ прелести и мерзости. Не тук, не, а в девствените лесове, в едва пристъпните скали, в дооблачните върхове, около вечните снегове, при горните езера, до островърхите тронове на дивите кози, при жилищата на сърните и елените, около кристалните потоци със сребриста пъстърва, в царството на орлите и многократните екове – там, там е хубавата, дивната, омайната майка България. Там замират страстите и тревогите, там се успокоява гушата и едно нямо съзерцание пълни с блаженство сърцето ти. От върховете на Мусала, на Попова шапка, на Еленин връх, на Черни връх иска ти се да имаш един гръмотевичен глас, па да викнеш: Братия, напуснете навреме вашата жажда за злато, вашата жажда за власт, вашето суеодно стремление за първенство, вашето ядовито перо, напуснете меките постелки, излезте из димните кафенета, из прашните улици, напуснете за няколко дни града и дойдете тука, на тази височина от 2500 метра, изпитайте поне за кратко време едно истинско чисто наслаждение и вий ще се преобразите, вий ще станете по-добри, по-здравя, по-уравновесени, по-жизнерадостни...

Малко оригинална наистина, но прекрасна е идеята на инициаторите да свикат заседанието на Черни връх на Витоша. Който не може да се покачи поне на Черни връх, той не заслужава да бъде член на клуба. Този клуб ще има за образец алпийските клубове. За такива опитни пешеходи като г. Ив. Вазов, Ив. Грозев, г-р Моллов, г-р Мирков, г-р Данев, Ем. Иванов, г-р Ив. Шишманов, г-р Кръстев, г-р Ив. Георгов, г-р Георгиев, г-р Червениванов, Вл. Селджобалиев и за всичките почти членове на ловчийското дружество ще бъде една изграчка да се изкачат на Витоша и на тия почтени господа преди всичко прилича да се явят като основател-

Доц. г-р Цвета Тодорова е създател и дългогодишен изпълнителен директор на Музея на Софийския университет (1995 – 2010). Работила в Катедра по етнология при Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

ни членове на този клуб, който ще принесе голяма полза и удоволствие не само за членовете му, но и за цялото общество.”

На 27.08.1895 г. на Черни връх се изкачват около 300 души (между тях и Иван Вазов) и с това се полагат основите на организираното туристическо движение в България чрез създаването на първия клуб на българските туристи. Щастливецът е почувстввал слабо своето перо, за да изрази възторга си, затова се обръща към Иван Вазов да опише „тази поражающа със своето величие картина“. Народният поет се отзовава на Алековата покана и написва стихотворението „На Черния връх“.

[...] Дивни простори, шир, безконечност,
блясък, кръгозори, хаос и вечност.
Скални грамади, ридове снежни,
облачни сгради, гледки безбрежни
– сили гигантски и страховити,
ум великански – смайват очите.
И мен огромна смути тревога:
в тоя миг, помна, аз видях бога [...]

След трагичната смърт на А. Константинов през 1897 г. (той е убит при неуспешен атентат срещу Михаил Такев) току-що зародилото се туристическо дружество за кратко замира, за да се въз-

роги през 1900 г. отново от средите на софийската интелигенция в Българско туристическо гружество „Алеко Константинов“. Инициативите на гружеството по регистрацията на забележителностите в България и издаването на общ пътеводител за страната по-късно стават основа за разрасналата се дейност вече на Българския туристически съюз – БТС. Постепенно любовта към планината става популярна в цялата страна. През 1908 г. е създадено туристическо гружество в Русе, през 1911 г. – Юношески туристически съюз, през 1929 г. – Българският планинарски клуб и Съюзът за защита на природата, а през 1931 г. Българският туристически съюз вече обединява туристическите гружества от цялата страна. За официален празник на туристите в България е обявен 2 август (Илинден) и се въвеждат съюзни значки и облекла. Един от основните ангажименти на гружествата е организирането и поддържането на хижи и туристически спални. Първата туристическа хижа „Скакавица“ на Рила е открита на туристическия празник – 2 август

1922 г. През 20-те и 30-те години освен емблематичната хижа „Алеко“ на Витоша се строят хижите „Кумата“ (на юношите туристи, наречена на Крум Новаков Кумата, загинал в Алпите), „Фонфон“, „Планинец“, „Момина скала“ и др.

През 1935 г. на върха е изградена метеорологична станция, с което се осъществява мечтата на метеоролози и туристи от няколко поколения. Днес тя се използва за работа с научна апаратура, за жилище на метеоролозите и за туристически подслон с чайна за временен подслон и кратка почивка на преминаващите туристи през върха. На наблюдателницата и на голяма скала източно от нея са поставени барелефи с лика на Алеко Константинов и възпоменателен надпис от алековци.

През 1966 г. на Черни връх е поставено началото на сегашното движение „Опознай родината 100 НТО“. Той е включен и в Националното движение „Покорител на 10-те планински първенеца“ под № 4. През него преминава трасето на европейския туристически маршрут Е-4. ■

Българският принос към световния алпинизъм е свързан с името на професора по медицина Параскев Стоянов (1871 – 1940), който през 1895 г. като студент в Женева покорява алпийския връх Гран Комбен (4314 м н.в.) в Швейцария (първото документирано постижение на българин на височина, по-голяма от 4000 м), за което е поздравен от Алеко Константинов и е смятан за пионер на българския алпинизъм.

През 1929 г. П. Стоянов написва първото Практическо и пълно ръководство по туризма. Докторът по медицина на Университета във Вюрцбург е първият професор по хирургическа пропедевтика в Медицинския факултет на Софийския университет от 1918 г. и директор на Университетската хирургическа пропедевтична клиника. Основател на Аквариума във Варна през 1907 г. Автор е на първите учебници по хирургия. Почетен член и член на хирургическите гружества в Букурещ, Белград, Париж и др., както и основател и пръв председател на Българското хирургическо гружество. Колоездач, запален турист и алпинист, един от първите любители фотографии, творец експериментатор, който не се е страхувал да осъществява различни нововъведения. Владее 10 езика. Днес основоположникът на българската хирургия — проф. д-р Параскев Стоянов, е патрон на Медицинския университет във Варна, на Многопрофилната болница за активно лечение в Ловеч, на Санаториума за костно-ставна туберкулоза във Варна. Неговото име носят улици в Поморие и Варна.

И ОБИКНОВЕНАТА ЕВРОПЕЙСКА КАТЕРИЦА Е ЗАСТРАШЕН ВИД

Едва ли има по-често срещан и забавен бозайник в европейските гори от обикновената катерица (*Sciurus vulgaris*), широко разпространена във всички континенти, с изключение на Австралия и Антарктида. Безстрашна и любопитна, тя често навлиза и в градските паркове и градини за радост на децата, а и на техните родители. В систематично отношение се отнася към голямото семейство Катерицови (*Sciuridae*) от разред Гризачи (*Rodentia*). От това семейство в България има още един вид – европейският лалугер (*Spermophilus citellus*), но за разлика от палавите горски катерички той е разпространен в малко райони у нас и води скрит живот.

От голямото семейство на катериците досега в света са познати около 280 вида. Огромната част от тях обитават тропическите и умерени горски райони на Южна Америка, Африка и Азия. Поради дребните им размери, красивия външен вид и изривия характер те са едни от най-предпочитаните животни за зоологическите градини и частни паркове и колекции и са обект на международна търговия и обмен. Но изследванията върху тяхното разпространение в годините след Втората световна война показват, че много видове от тях вече са напуснали по различни пътища своите естествени райони и са се разселили в нови страни и континенти. Нещо повече, в новите си местобитания много видове намират добри условия за съществуване и размножаване, бързо увеличават числеността си и се оказват в категорията на нежеланите видове нашественици, заплашващи местното биологично разнообразие.

На Европейския континент по различни пътища вече са проникнали най-малко 4 вида катерици, от които три се смятат за особено агресивни

и заплашващи биологичното разнообразие на континента: американската сива катерица (*Sciurus carolinensis*), американската лисича катерица (*Sciurus niger*) и афро-азиатската, или паласова катерица (*Callosciurus erythreus*). Особено тревожно е влиянието на сивата катерица (*S. carolinensis*) върху обикновената европейска катерица (*S. vulgaris*) в Италия, където климатичните условия са благоприятни за американския инвазивен вид и там вече се усеща чувствително намаление на популацията на европейската катерица за сметка на тази на сивата катерица. Поради това през м. декември, 2013 г., по предложение на три министерства – на околната среда, на земеделието и на икономиката, в Италия е строго забранено внасянето, търговията и разпространението и на трите вида катерици. От 2010 г. в действие е проект и на Европейската комисия – *Eradication and control of grey squirrel: actions for preservation of biodiversity in forest ecosystems*, който цели строг контрол и предпазване върху внасянето и разпространението на инвазивни видове катерици на територията на Европейския съюз.

В България преди 3 години също бе публикувано научно съобщение за наблюдаване на екземпляр от вида американска сива катерица (*S. carolinensis*) в Борисовата градина в София, но след това то не е потвърдено от други специалисти. Вероятно в случая е наблюдаван пуснат в природата единичен екземпляр от любител, каквито случаи са констатираны у нас и с екзотични водни костенурки, декоративни риби и др. Подобни безотговорни действия могат наистина да нанесат непоправими щети и на родната ни природа и биоразнообразие.

По Aliens Bulletin